

Zlata Blažina Tomić, *Kacamorti i kuga: utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Posebna izdanja (Monografije), knj. 27, Zagreb – Dubrovnik 2007., 295 str.

Knjiga pod gornjim naslovom novo je djelo u seriji Monografije, u izdanju iznimno produktivnog Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Djelo je nastalo kao rezultat autoričina višegodišnjeg proučavanja problematike povijesti javnog zdravstva u srednjovjekovnom i renesansnom Dubrovniku. Riječ je o problematici koja, iako prevažna za povijest zdravstva na širem području Jadrana i Sredozemlja, nije do sada bila monografski obrađena.

Rad na ovom istraživanju autorica je zasnovala na detaljnom uvidu u djela strane historiografije koja obrađuju kugu na području Zapadne Europe u srednjem i ranom novom vijeku (npr. Anna Campbell Montgomery, Robert Pollitzer, Jean Noël Biraben, John Norris, Michael W. Dols i dr.), a u kontekstu cjelovitijeg sagledavanja političke i društvene povijesti Dubrovnika u navedenom razdoblju uporabljena su djela domaćih istraživača. Kada je riječ o izvornoj arhivskoj građi, uporabljeno je više fondova pohranjenih u Državnom arhivu u Dubrovniku (fondovi *Acta Consilii Maioris*, *Acta Consilii Rogatorum*, *Diversa Cancellariae*, *Diversa Notariae*, *Libro deli Signori Chazamorbi*, *Reformationes*, *Testamenta de Notaria* i dr.).

Knjiga započinje predgovorom (9-10) i uvodom (11-15) u kojemu autorica razlaže motivaciju za izradbu ove monografije te sažeto i pregledno ukazuje na postojeća saznanja domaće i strane historiografije o povijesti javnoga zdravstva u doba kužnih pošasti. Slijede cjeline koje nas pomno uvode u problematiku kužnih pohara. U poglavlju “Kužne zaraze kroz stoljeća” (17-31) autorica ukratko obrazlaže povijest pandemije kuge (“Justinijanova kuga” u 6. st.; druga pandemija kuge ili “Crna Smrt” u 14. st., treća pandemija kuge u Kini kraj 19. st.). Tragom dosadašnjih spoznaja o etiologiji i patologiji kuge (na osnovi rezultata medicinskih i bakterioloških istraživanja) ovdje se, za čitatelja slabije upućenog u povijest medicine, donose korisna znanstvena saznanja o medicinskom aspektu srednjovjekovnih oblika kuge te se ukazuje na zemljopisno podrijetlo i nastanak te pohare. Slijedi osvrt na “Pojam zaraze u starom i srednjem vijeku” (33-43), ponajprije s obzirom na antičke i srednjovjekovne teorije o zarazama i zaraznim bolestima, kao i s obzirom na poimanje kuge na Bliskom istoku.

Cjelina “Medicinska profesija i kužne zaraze” sadrži pregledan osvrt na status liječničke profesije u Dubrovačkoj Republici (u usporedbi sa situacijom u gradovima duž Apeninskog poluotoka), način upošljavanja liječnika (fizika i kirurga), liječničke plaće, obveze i dužnosti pri obavljanju svoje prakse (posebice u godinama haranja kuge), kao i na primjere djelovanja dubrovačkih liječnika u susjednim državama. U ovom se poglavlju donosi (50-55) vrlo koristan pregled liječnika i kirurga u Dubrovniku od 1301. do 1550. godine (navodi se ime liječnika, plaća, godine službovanja i staž).

Tri su zapažena liječnika djelatna u Dubrovniku u 16. stoljeću predmet zanimanja autorice u poglavlju “Liječnici u Dubrovniku: Donato Muzi, Mariano Santo i Ivan Mednić” (69-80). Prvi od njih, Mlečanin Donato Muzi (oko 1490. – oko 1554.), djelovao je u Dubrovniku od 1526. godine, a autor je vrlo zanimljivoga spisa o Galenu i osvrtu na liječnička iskustva stečena u Dubrovniku (objavljeno 1547.). Iz Barlette je zavičajem bio Mariano Santi, osoba lutalačke naravi, često u sukobu s drugim dubrovačkim liječnicima i kirurzima. Kao kirurg posebno se zanimao za primjenu metode litotomije, pa je u djelu *Libellus aureus de lapide e vesica per incisionem extrahendo* (1522.) opisao kako je izumio novu metodu vađenja kamenaca iz

mokraćnog mjehura (*methodus Mariana* ili *sectio Mariana*). Godine 1526. u Dubrovnik je za liječnika zaduženog za oboljele od kuge (*medicus pestis*) primljen Ivan Mednić iz Kotora, a kao izvor za proučavanje statusa liječnika i primjene liječničke prakse u uvjetima epidemije posebno nam je zanimljiva njegova molba za primanje u državnu službu upućena dubrovačkom Senatu.

Kacamorti – protukužni zdravstveni službenici, njihov osnutak i ustroj u kasnom srednjem vijeku i početkom ranog novog vijeka jedno je od središnjih i najvažnijih problematskih pitanja koja autorica obrađuje u navedenoj monografiji (“Utemeljenje i razvoj zdravstvene službe – kacamorta u 14. i 15. stoljeću”, 81-111). Podrobno se ukazuje na uredbu koju je Veliko vijeće donijelo 27. srpnja 1377. i koja je poznata kao prva karantenska uredba u svijetu (izvornik je sačuvan u *Liber viridis* – knjiga nadopuna uredaba dubrovačkog statuta iz 1272. godine). Kao grad posebno izložen naletima kuge (zbog učestalih dolazaka trgovaca i putnika iz zaraženih krajeva), Dubrovnik je u godinama pohare brojnim zakonskim mjerama, sustavno i promišljeno, djelovao na sprječavanju širenja zaraze unutar gradskih zidina. Stoga je u žarištu autoričina razmatranja djelovanje protukužne službe i kacamorta, a posebno se iscrpno razmatra primjenjivanje izvanrednih mjera, ovlasti protukužnih službenika, nastojanja da se uspostavi nadzor nad kretanjem građana i stranaca i na kopnu i na moru, uređenje karantena na cavtatskim grebenima Mrkan i Bobara i dr. Autorica zaključuje, upravo na osnovi značajne odredbe iz 1377. godine (kao i na osnovu drugih kasnije nastalih i provedenih uredbi), da “koliko nam je dosad poznato, nijedan grad u sjevernoj Italiji, koja je, po mišljenju mnogih, predvodila s protuepidemijskim mjerama u Europi i služila kao primjer ostalima, nije posjedovao stalnu javnu zdravstvenu službu takve prirode koncem 14. stoljeća, nego istom pola stoljeća kasnije, moguće i pod utjecajem dubrovačkih iskustava” (111).

Nova pogubna pohara kuge nastupila je početkom prosinca 1526. godine i smirila se u studenome sljedeće godine. Njezino širenje i ugrožavanje Dubrovnika predmet je detaljne analize u poglavlju “Protuepidemijske mjere zdravstvene službe od 1500. do 1526. godine” (113-147), a kao glavni izvor uporabljena je *Libro deli Signori Chazamorbi*, knjiga u koju su zdravstveni službenici upisivali dolazke ljudi s kopna i s mora, zajedno s robom koju su dopremali u Dubrovnik te pri dolasku jamčili (pod prijetnjom zatvora) da nisu prispjeli iz krajeva koji su zaraženi (tablica dolazaka putnika u Dubrovnik prema mjestu polaska za razdoblje od 1500. do 1530. godine objavljuje se na str. 142-144).

Slijedi poglavlje “Pogubna epidemija kuge 1527. godine” (147-161). O pohari koja je tada ugrozila dubrovačko stanovništvo svjedoče i kroničarske bilješke Anonima, Nikole Ranjine i Serafina Razzija. Tada je, prema procjenama povjesničara demografije, na području Dubrovačke Republike – usprkos svim provedenim mjerama – smrtno stradala četvrtina ukupnoga žiteljstva. Na to se poglavlje tematski izravno nastavlja cjelina u kojoj autorica (također ponajviše na osnovi upisa u *Libro deli Signori Chazamorbi*) raščlanjuje “Kažnjavanje prekršitelja zdravstvenih uredaba od 16. lipnja 1527. do 16. lipnja 1528. godine” (163-176).

O službi kacamorta zorno posvjedočuju sudski procesi vođeni na njihovu inicijativu u godinama pohare (poglavlje “Sudski procesi zdravstvene službe od 27. lipnja 1527. do 23. svibnja 1529.”, 177-191), ali i problemi i teškoće s kojima su se redovito susretali (“Prikrivanje simptoma kuge i uvoza zaražene robe”, 193-201). Na kraju, završno poglavlje knjige (“Zdravstveni službenici i Crkva”, 203-222) osvrt je na ponašanje dubrovačkog klera u okolnostima haranja kuge (navode se sudski procesi u kojima se kao akteri spominju svećenici, redovnici i redovnice) te na opći utjecaj Katoličke crkve na društvena i vjerska zbivanja u Gradu (gradnja zavjetnih crkava i

kapela, svetci-zaštitnici od kuge, oporučne odredbe dubrovačkih građana i dr.).

Na kraju knjige sadržani su zaključak (223-229), prilozi (kronološki pregled epidemija kuge i protukužnih mjera u Dubrovniku, oporuka Anđela de Leticija iz 1348. godine, 231-243), popis uporabljenih vrela i literature (245-262), sažetci na stranim jezicima (263-268) te kazala imena, zemljopisnog nazivlja i pojmova (269-289).

Monografija Zlate Blažina Tomić zaokružen je i sustavan pregled ustroja, razvoja i djelovanja zdravstvene službe u Dubrovniku u doba haranja kužnih epidemija. Knjiga je pomno pisana i odaje vrsno poznavanje povijesti medicine, ali i onodobnih društvenih, političkih i vjerskih prilika u Dubrovniku. U radu je uporabljena brojna raznovrsna literatura (ponajprije djela strane historiografije koja se bave poviješću kužnih epidemija) te izvorno gradivo koje posvjedočuje o društvenom ozračju u gradu u vrijeme "izvanrednog stanja" uzrokovanog širenjem kužne pohare. Karantenska uredba iz 1377. godine, niz zakonskih odredbi i ustroj zdravstvene službe u godinama i desetljećima što ih je – na globalnoj razini – obilježila pandemija neslužbenih razmjera, pokazali su svu snagu, promišljenost i sposobnost Dubrovačke Republike i njezine vlasti da se odupre i najpogubnijim opasnostima. U tom je smislu, po inovativnosti i organiziranosti, Dubrovnik prednjačio većim i bogatijim europskim metropolama. Time su, zaključuje autorica (229), "Dubrovačka Republika i Hrvatska svojim civilizacijskim i kulturnim dostignućima postale pretečama i uzorima javnim zdravstvenim službama u Europi".

Lovorka Čoralčić

Otok Rava, ur. Josip Faričić, Sveučilište u Zadru – Razred za prirodne znanosti HAZU – Matica hrvatska Zadar – Hrvatsko geografsko društvo Zadar, Zadar 2008., 610 str.

Otok Rava jedan je od najmanjih naseljenih otoka Republike Hrvatske (oko sto stanovnika). Unatoč nevelikoj površini, a time i suženoj prirodno-geografskoj osnovi, na tome se otoku stoljećima razvijala zajednica koja je kontinuiranim stvaralačkim radom pridonosila izgradnji jedinstvenoga društveno-gospodarskog mikrosustava i bogate kulturne baštine. U Zadru i na Ravi održan je od 20. do 23. lipnja 2008. znanstveni skup "Otok Rava". Organizatori skupa bili su Sveučilište u Zadru, Razred za prirodne znanosti HAZU, Matica hrvatska – Zadar i Hrvatsko geografsko društvo – Zadar, a pokrovitelji su bili Zadarska županija, Grad Zadar, Zadarska nadbiskupija te Družba *Braća Hrvatskog Zmaja* – Zmajski stol u Zadru. Znanstveni skup rezultirao je zbornikom radova "Otok Rava", opsežnom i luksuzno opremljenom monografijom u kojoj niz autora iz različitih znanstvenih disciplina na više od 600 stranica predstavlja temeljne sastavnice iz prirodno-zemljopisnog obilježja otoka te iz njegove povijesne, kulturne, crkvene, jezične i etnografske baštine.

Knjigu otvaraju sadržaj (1-2) te predgovor (3-5) iz pera glavnog urednika zbornika Josipa Faričića. Isti autor potpisuje i tekst uvoda (9-16) u kojem se pregledno raščlanjuju osnovne sastavnice koje određuju zemljopisni položaj, fizionomiju otočnog krajobraza, upravnu i crkvenu pripadnost otoka kroz stoljeća te podjelu naselja Rava na Malu i Velu Ravu.

Slijedi cjelina "Posebnosti razvitka malih hrvatskih otoka" (17-50) u sklopu koje su sadržana dva priloga. U prvome radu ("Geografske posebnosti razvitka malih hrvatskih otoka", 19-42) Damir Magaš donosi, prema suvremenim klasifikacijama, popis tzv. malih hrvatskih otoka, ukazuje na njihove fizičko-geografske posebnosti, povijesnu i zemljopisnu uvjetovanost raz-